

Handläggare
Elisabet Wannberg
Telefon: 08-50831561
Barbro Århem
Telefon: 08-50831566**Till**
Kulturnämnden
2014-08-26
Nr 13

Remissvar ang. samråd om program för stadsdelarna Hammarbyhöjden och Björkhagen

Förslag till beslut

att

- I huvudsak tillstyrka den del av programmet som berör Hammarbyhöjden
- avstyrka bebyggelse vid Galgbacken
- avstyrka den del av planen som berör Nytorpsgårde
- avstyrka förtätning vid Björkhagens centrum och i övrigt överlämna och åberopa förvaltningens synpunkter.

Sammanfattning

Programmet omfattar Hammarbyhöjden, Björkhagen och Nytorpsgårde som till största delen tillhör stadsdelen Kärrtorp och beräknas möjliggöra 2 100 -2 600 bostäder. Tre större områden föreslås; överdäckning av Hammarbyvägen, Hammarbyskogen och västra Nytorpsgårde. Därtill kommer ytterligare bebyggelse på nio olika platser däribland förtätning vid Björkhagens centrum samt ett antal förskolor. Kulturförvaltningen ser att det finns möjligheter till bebyggelse på flera platser. Nybebyggelse kan prövas vid överdäckningen vid Hammarbyvägen, i Hammarbyskogen samt i flera förslag till förtätning. Förvaltningen anser inte att exploateringen av Nytorpsgårde är möjlig i föreslagen omfattning och föreslagna höghus vid gårdet är olämpliga och avviker från ett värdefullt stadsplanemönster. Gårdet har historisk hävd med synliga fornlämningar och äldre odlingslandskap. Förtätningen av Björkhagens centrum skulle förvanska kulturhistoriska och arkitektoniska värden och är inte möjlig. Förskolan vid Galgbacken skulle göra intrång i historisk mark.

Berit Svedberg
KulturdirektörAnn-Charlotte Backlund
Stadsantikvarie

Underlag för beslut

Samrådshandlingar tillhörande programmet. Samtliga handlingar finns på www.stockholm.se/detaljplaner och på www.stockholm.se/hammarbyhojden-bjorkhagen Stadsmuseets inventeringar och klassificeringar. Omedelbar justering.

UTLÅTANDE

Ärendet/Remissen

Programmet har remitterats från stadsbyggnadskontoret till stadsmuseet för svar senast 29 augusti 2014.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts av kulturmiljöenheten vid Stockholms stadsmuseum.

Bakgrund och syfte

Programmets syfte är att bidra till det bostadspolitiska målet om 140 000 nya bostäder samt att förbättra kopplingen mellan Hammarbyhöjden och Hammarby Sjöstad samt att stärka de offentliga funktionerna. Inom programområdet pågår redan planer och aktiviteter för nybebyggelse. Fem projekt är under uppförande eller kommer att byggas och detaljplanearbete pågår på tre platser. Två detaljplaner är överklagade. Tre markanvisningar finns inom området där detaljplanearbetet inte startats.

Programförslaget Kulturhistoriska värden Förvaltningens synpunkter

Programmet omfattar ett stort område; stadsdelarna Hammarbyhöjden och Björkhagen samt Nytorps gårde som huvudsakligen tillhör Kärrtorp. Programmet föreslår att 2 100 – 2 600 nya bostäder byggs framför allt i tre nya områden; vid överdäckningen av Hammarbyvägen, i Hammarbyskogen och vid västra Nytorps Gärde. Programmet omfattar sammanlagt 21 nya platser för nybebyggelse.

Programmet beskriver en rad olika förhållningssätt för förtätning i befintliga bebyggelsestrukturer med hänsyn till kulturmiljön. Exempelvis bör ny byggnad placeras med hänsyn till lamellhustankarna om ljus och luft, hänsyn till parkmark och

hänsyn till hur befintliga hus samspelar med topografin. Anpassning bör ske till volym och höjd. Minsta möjliga ingrepp i topografin bör eftersträvas och hårdgjorda ytor bör minimeras. Kulturförvaltningen ser positivt på att förhållningssätt till de kulturhistoriska miljöerna finns beskrivna i programmet och förhoppningen är att förhållningssätten också respekteras. En del av illustrationerna visar tyvärr på det motsatta.

Stadsbyggnadskontoret bedömer att programmet med efterföljande detaljplaner inte kan antas medföra betydande miljöpåverkan. Kulturförvaltningen anser att om programmet genomförs i sin helhet kommer det att innebära betydande konsekvenser för kulturmiljön vilket bör beskrivas i en miljökonsekvensbeskrivning.

Större bebyggelseområden se Bilaga 1

1 Överdäckning av Hammarbyvägen,

Hammarbyvägen däckas över. Ovanpå överdäckningen läggs en lokalgata och på båda sidor om lokalgatan föreslås nya bostäder. I planförslaget redovisas bebyggelse på södra sidan i slutningen upp mot Hammarbyhöjden. En ny gata dras från Hammarbyvägen mot sydost i riktning mot Hammarbyskogen. Byggnaderna på den södra sidan av gatan föreslås bli högst sju våningar höga. Nybebyggelsen beräknas rymma 3-400 bostäder.

Kulturhistoriska värden

Hammarbyhöjden är ett av Stockholms första områden som bebyggdes utan för tullarna. De högt belägna och ljusputsade bostadshusen myntade begreppen ”den vita staden”. Stadsdelen byggdes huvudsakligen ut 1936-39 men planeringen hade börjat redan på 1920-talet. Den första stadsplanen fastställdes 1930 och byggelsen grupperades i solfjäderform kring den gamla galgbacken, där Stockholms offentliga avrättningar ägde rum. Stadsdelen bebyggdes med smalhus, vissa endast tio meter breda, i tre till fyra våningar direkt i naturterrängen. Husen har förgårdsmark och naturinslagen med höga tallar och frodig växtlighet är kännetecknande. Den södra delen av Hammarbyhöjden byggdes huvudsakligen ut under 1950-talet. Förtätningar, främst i stadsdelens utkanter, skedde under 1980-talet. Det planhistoriska, arkitekturhistoriska och det samhällshistoriska värdet av stadsdelen är synnerligen stort och området är avgränsat som särskilt kulturhistoriskt värdefullt. En stor del av bebyggelsen har synnerligen stora och särskilda kulturhistoriska värden (blå och gröna).

Södra Hammarbyhamnen som gränsar till Hammarbyhöjden i norr anlades som ett industriområde på Hammarby gårds ägor. Det byggdes ut med början på 1920-talet med fortsättning under de följande årtiondena. Industriområdet är helt skilt från Hammarbyhöjden genom den förkastningsbrant och naturområde som skiljer delarna åt. Högt upp i branten ligger Hammarby radiolänktorn från 1984-86 ritat av arkitekt Bengt Lindroos som en pendang till Kaknästornet av samme arkitekt.

Förvaltningens synpunkter

Kulturförvaltningen ser att bebyggelse kan prövas på naturmarken mellan Hammarbyvägen och Hammarbyhöjden. Delar av naturmarken och branten har karaktäristiska drag med höga furor och hållar som bör beaktas vid en nyexploatering. Det är viktigt att naturmarken och förkastningsbranten även fortsättningsvis kan upplevas från Hammarbyvägen. Radiolänktornet kräver också ett visst respektavstånd.

2. Hammarbyskogen

Ett nytt område föreslås som knyter an till den befintliga bebyggelsen i Hammarbyhöjden men som skall få ett eget uttryck. En ny gata dras från Finn Malmgrens väg till överdäckningen av Hammarby fabriksväg. Längs den sydöstra sidan av vägen läggs bostäder och på den norra sidan offentliga funktioner; skola, förskola idrottsplats och nya parker. 5-600 bostäder beräknas kunna byggas.

I kvarteret Sjöfararens södra del föreslås den nuvarande förskolan ersättas med en stor nybyggnad ner mot Finn Malmgrens väg.

Förvaltningens synpunkter

Exploateringen i Hammarbyskogen är omfattande. Skogen ligger idag som en skyddande zon för bebyggelsen i Hammarbyhöjden. Parkvägen som leder upp från Hammarbyhamnen mot Hammarbyhöjden utgör ett vackert, naturligt parkrum och miljön har stora kvaliteter för rekreation och socialt liv. Förslaget till exploatering är omfattande men förvaltningen ser inte att stora kulturhistoriska värden berörs, men skogens kvaliteter för de boende är uppenbara.

Förskolorna är viktiga inslag i stadsdelens sociala uppbyggnad och har ett samhällshistoriskt värde. Förskolan i kv Sjöfararen är en daghemsbyggnad från början av 1980-talet med en tidstypisk och välbevarad utformning. Byggnaden är av standardtyp efter

typritningar. Den har ett särskilt kulturhistoriskt värde (grön) och planen bör anpassas så att den kan ligga kvar på platsen.

3. Nytorps Gärd

Främst västra Nytorps Gärd föreslås tas i anspråk för nya bostäder. Ett nytt parkrum skapas mellan de nya bostäderna och Nytorpsbadet med tydliga gränser mellan privat och allmän mark. Nya gator dras mellan återstoden av gärdet och de nya bostäderna. I den västligaste delen föreslås bebyggelse som helt sluter gärdet och kontakten västerut mot Dalens sjukhus. Nybebyggelsen är högst mot väster och Dalens sjukhus och trappar ner mot öster. Två höga hus, sexton våningar, föreslås norr om Nytorpsberget vid Paternostervägen/Ulricehamnsvägen och ett i södra delen av gärdet i Kärrtorp på fastigheten Stenshuvud. I Stenshuvud rivs då en ursprunglig panncentral. Tre nya förskolor föreslås kring gärdet. Den befintliga grusplanen tas bort och Nytorpsbadet rustas upp. 8-900 bostäder beräknas kunna byggas.

Kulturhistoriska värden

Nytorps Gärd är ett stort öppet fält i en öst-västlig dalgång. Mitt på fältet höjer sig en bergknalle med fornlämningar. Fältet omges av bebyggelsen i Kärrtorp, södra delen av Hammarbyhöjden och Björkhagen. Innan stadsdelarna byggdes ut på 1940- och 50-talen så var fältet en del av odlingslandskapet och på gärdet låg torpet Nytorp som revs när friluftsbadet på gärdet anlades. När området stadsplanerades på 1940-talet ingick Nytorpsgårde som ett brett parkstråk i den öppna dalgången. Den uttalade tanken var att de nya tunnelbaneförstäderna skulle ha ett större parkområde, tillgängligt för alla, för rekreation och som förbindelse mellan stadsdelarna. Nytorpsgårde tolkas som en representant för en funktionalistisk parkstil, den s.k stockholmskolan som fick stor genomslagskraft under 1930-60-talen, främst genom stadsträdgårdsmästare Holger Blom och arkitekten Erik Glemme. Gärdet har betydande kulturhistoriska värden ur såväl planhistoriskt som samhällshistoriskt perspektiv och som exempel på Stockholmskolan förhållningssätt. Här finns också en historisk dimension med två fornlämningar. Det är dels ett gravfält (RAÄ 137 i Brännkyrka) med 7 runda stensättningar från järnåldern, samt militära lämningar från andra världskriget (RAÄ 623 i Stockholm). Dessa båda skyltades av Stadsmuseet 2010. Gärdet minner också om, och är en rest av det forna odlingslandskapet som omgav Stockholm före stadsdelarnas utbyggnad.

Omslagsfotot till områdesanalysen som tillhör samrådshandlingarna visar Nytorpsgårde. Tv syn Globen och t.h höghuset i Björkhagen. I mitten kullen med fornlämningar och där bakom Hammarbyhöjden

Förvaltningens synpunkter

Kulturförvaltningen ser positivt på att Nytorpsgårdet som har så stor betydelse i området rustas upp. Däremot ser förvaltningen inte att föreslagen exploatering av Nytorpsgårde är möjlig. Det skulle innebära att en mycket stor del av gårdet exploateras, bebyggs till stora delar och två nya gator anläggs i ungefärligt läge för befintliga grusade gångvägar. Detta innebär ett omfattande intrång. På den västra delen av gårdet föreslås en kompakt bebyggelse som på den norra sidan av gårdet sluter bebyggelsen mot gårdet och privatiserar marken. Detta innebär att den befintliga bebyggelsen vid gårdets kant mister kontakten med gårdet och allmänhetens tillträde begränsas i strid med den bärande idén i den ursprungliga planen. Föreslagen bebyggelse på gårdets södra sida kommer i konflikt med smalhusen som utgör en gräns mot gårdet för bebyggelsen i Kärrtorp, en annan idé i befintlig planstruktur, där den s.k. smalhusmuren skulle skydda stadsdelen från de nordliga vindarna från gårdet. Ett högt hus planeras på platsen för panncentralen i Kärrtorp. Panncentralen har ett särskilt kulturhistoriskt värde och kulturförvaltningen anser att byggnaden skall bevaras. Det är också synnerligen olämpligt med ett högt hus i detta läge liksom det höga hus som föreslås på motsatta sidan gårdet, båda 16 våningar höga. Dessa höga byggnader är placerade i dalgången och inordnar sig inte i befintlig planstruktur. De riskerar att konkurrera med höghuset i Björkhagens centrum som är ett viktigt landmärke, centrummarkör och av mycket hög

arkitektonisk kvalitet. Sammantaget avstyrker kulturförvaltningen föreslagen exploatering av Nytorps Gärd. Föreslagen bebyggelse längst åt väster norr om parkeringen till Dalens sjukhus inkräktar inte på gärdet och där har förvaltningen inga synpunkter.

På nio olika platser föreslås förtätningar se Bilaga 2

4. Forsskålgatan. En mindre förtätning föreslås. Intill finns en ny detaljplan för ett fyravåningshus där det idag är en parkering. **Förvaltningen anser** att bebyggelse kan prövas.

5. Hammarbyhöjdens entré. Två nya kvarter i korsningen Palandergatan/Nathortsvägen. Goda förutsättningar finns för lokaler i bottenvåningarna. Olaus Magnus Väg utvecklas till förmån för gång och cykeltrafik och den lilla parken vid Kalmgatan förbättras.

Förvaltningen anser att bebyggelse kan prövas på platsen. Omfattning av bebyggelsen och dess placering behöver studeras vidare då en del för Hammarbyhöjdens så karaktäristisk parkmark tas i anspråk. Positivt är att den lilla parken kring korsningen Olaus Magnus väg och Kalmgatan tas om hand.

6. Sparrmansvägen/Olaus Magnus Väg. Ett nytt hus med lokaler i bottenvåningen placeras i korsningen för att förtydliga riktningen mot Hammarbyhöjdens centrum. I intilliggande kvarter Hydrografen kommer nybebyggelse att uppföras efter en nyligen färdig detaljplan.

Förvaltningen anser att nybebyggelse kan prövas på platsen.

7. Petrejusvägen. Ett mindre bostadshus föreslås bakom Hammarbyskolan vid Petrejusvägen.

Förvaltningen är tveksam till nybebyggelse på platsen. Dels är naturpartiet mellan Hammarbyskolan och kvarteret Spindeln av stor betydelse för området som en åtskillnad mellan skolan och smalhusområdet. Bebyggelsen i kvarteren kring Petrejusvägen och Johan Printz väg är smalhus uppförda på 1930-talet. Kvarteret Spindeln uppfördes 1937-38 efter ritningar signerade Carl Melin för Stockholms hem som barnrikehus. Planmönstret och en stor del av smalhusen har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde (blå). Hammarbyskolan byggdes 1943-44 och ritades av arkitekt Paul Hedqvist. Den är välbevarad och av hög arkitektonisk kvalitet och äger ett särskilt kulturhistoriskt värde (grön).

8. Lidköpingsvägen. Mellan Lidköpingsvägen och kvarteret Skaradjäknen föreslås ett nytt bostadshus. Det placeras i en kraftig sluttande naturmark mellan parkvägen i norr och Lidköpingsvägen.

Förvaltningen anser att nybebyggelse kan provas på platsen.

9. Garagevägen. Längs den storskaliga miljön vid Garagevägen placeras bostadshus vid gatan. Möjligheter till lokaler i bottenvåningarna studeras. Byggnaderna placeras i ett kraftigt sluttande naturparti.

Förvaltningen anser att nybebyggelse är möjlig på platsen.

10. Åstorpsringen. Ett nytt bostadshus föreslås i korsningen Åstorpsringen/ Fyrskepsvägen. På platsen finns idag en parkering.

Förvaltningen anser att nybebyggelse är möjlig på platsen.

11. Björkhagens centrum. Förtätningar med ca 200 bostäder föreslås på flera platser i centrum och vid tunnelbanan och kring det befintliga höghuset. Enligt illustration så rivs byggnader eller befintliga byggnader byggs på.

Idéskiss över utvecklingen av Björkhagens centrum. Illustration: Tovatt Architects And Planners.

Illustration ur programhandlingarna

Björkhagens centrum. Foto SSM

Förvaltningen anser inte att föreslagen förtätning i Björkhagens centrum är möjlig. Björkhagen var en i raden av de tunnelbaneförstäder som planerades som en bostadsförort, ett komplement till innerstad. I Björkhagen finns framför allt två byggnader som skiljer ut sig från vardagsarkitekturen; höghuset i centrum med sina ljusa fasader samt Markuskyrkan. Höghuset planerades som ett 16 våningar högt och 14 m brett lamellhus. En del av centrumbebyggelsen byggdes som lågdelar och gavs en ovanlig blå färgsättning. Höghuset, som är synligt på långt håll för att annonsera stadsdelens centrum, har en anslående utformning. Huset är helt ljust med en speciell fönstersättning

mot torget och på den motsatta sidan balkonger, likt sockerbitar på fasaden. Det ritades av arkitekten Georg Varhelyi 1954 för AB Svenska Bostäder och var då Stockholms högsta hus. Det innehöll medborgarhus, daghem, ungdomshotell, familjebostäder, ateljéer och pensionärsbostäder. I bottenvåningen fanns restaurang och under huset ett garage och ursprungligen en bensinstation. Det var ett hus som skulle räcka "från vaggan till graven". Ett nytt hus byggdes vid centrum på 1980-talet med en olycklig placering vid Malmövägen som i viss mån förtär höghusets resning. Föreslagen förtätning som illustreras i programmet skulle medföra en påtaglig negativ inverkan på den befintliga bebyggelse och de arkitektoniska och arkitekturhistoriska värden miljön representerar. Förvaltningen avstyrker således förtätning av Björkhagens centrum.

12. Östra Nytorps Gärd. En förtätning med stadsvillor i 3-4 våningar föreslås längs Ystadsvägen på östra delen av Nytorpsgårde.

Förvaltningen är tveksam till ytterligare bebyggelse på platsen. Delar av Nytorpsgårde, där det är som smalast, har under senare tid bebyggt med lameller nedanför smalmursmuren i Kärrtorp vilket negativt påverkat den ursprungliga planeringstanken. Ytterligare bebyggelse på Björkhagens sida av gårdet skulle inkräkta ännu mer på gårdets öppning ut mot Kärrtorps idrottsplats och Nackareservatet.

Nio platser för skola och förskola föreslås se Bilaga 3

13. Förskolan Galbacken. I södra delen av Galbacken föreslås en ny förskola med sex avdelningar. Infart ordnas genom en kvartersgata mellan Sparfvenfeltsgatan och Strahlenbergsgatan som skall användas enbart för förskolans behov.

Förvaltningen anser inte att en stor förskola är lämplig på platsen. På det utspärade höglänta naturområdet låg före stadsdelens utbyggnad en avrättningsplats. Den användes enligt uppgift för avrättningar fram till 1862. När Hammarbyhöjden planlades formerades bebyggelsen kring höjden som lämnades orörd. På platsen för den föreslagna förskolan står stora ståtliga furor och platsen har en förtätad stämning. En förskola med sex avdelningar blir en stor anläggning som skulle göra intrång i den fysiska miljön. Platsen känns också tveksam att bebygga av rent etiska skäl.

I den norra delen av Hammarbyhöjden ligger två fornlämningar som båda är registrerade i fornlämningsregistret som

avrättningsplatser. Den sydligaste och lägst belägna platsen (RAÅ 212 i Brännkyrka) ligger vid Solandergatan nära korsningen mot Olaus Magnus väg. Hit flyttade galgen i slutet av 1600-talet från en tidigare placering på Stigberget på Södermalm. En rund förhöjning med ett antal stenar i ytan har tolkats som fundament till galgbyggnaden. Den sista hängningen skedde 1818, medan den sista offentliga avrättningen ägde rum 1862, då genom halshuggning. Den andra fornlämningen (RAÅ 206 i Brännkyrka) ligger på höjden, som i programmet kallas Galgbacken, strax norr om RAÅ 212 och är också registrerad som avrättningsplats. Denna plats ska ha efterträtt galgplatsen och ska enligt osäker uppgift vara det ställe där man avrättade dödsdömda genom halshuggning.

**14, 15. Hammarbyskogen, 16. Ny grundskola ,
17. Alingsåsvägen vid Plommonparken, 18. Vid kv Snöfallet.**
Förvaltningen anser att bebyggelse för skola och förskolor kan prövas på dessa platser.

19. Norra Nytorps Gärde, 20. Västra Nytorps Gärde, 21. Södra Nytorpsgärde
Förvaltningen avstyrker bebyggelsen på Nytorpsgärde som ovan beskrivits.

Bilagor

1. Större bebyggelseområden
2. Förtätning i befintlig bebyggelsestruktur
3. Förskolor och skola

SLUT